

Zoeken naar een historische referentie voor otters (*Lutra lutra*) in Nederland

Jan H. de Rijk

Joan Maetsuyckerstraat 47, NL-2593 ZD Den Haag, the Netherlands, e-mail: horijk@xs4all.nl

Abstract: *Searching for a historical reference of otters (Lutra lutra) in the Netherlands.*

Mid 20th century a reconstruction was made of the distribution of otters (*Lutra lutra*) in the Netherlands around 1900. According to this reconstruction, otters were present in almost all waters of the Netherlands. This reconstruction became an important historical reference, especially after the extinction of otters in 1988 and the planning of reintroducing the species shortly afterwards. Modern historical research makes it possible to find much more information on the historic presence of otters. With this information a better underpinned historical reference could be made. Archeozoological data reveal that otters have been present in the Netherlands for thousands of year. Already in those days, otters were hunted by man. The first written accounts from the 16th and 17th century show that otters were present in different parts of the Netherlands. In the 18th century a lot of regional administrations enforced persecution of otters with premium systems. Payment data of premiums suggest they weren't abundant. In 1814, after the French period, regional premium systems were replaced by national regulations. For the years 1825-1826 and 1849-1851 the administration looks complete. In the 25 years between these periods the population fell down from an estimated maximum of 1000 otters to 300 otters. Especially the population in Holland, i.e. the western part of the Netherlands, was reduced. In the southern part, otters were scarce. In 1852 the premium system stopped. Because of the valuable fur, hunting otters stayed intense. Only after 1942 this human pressure on otters was reduced. The historic data on otters show that numbers were surprisingly small for the watery Dutch landscape, especially since about 1840. In most areas otters were recorded in the period 1800-1950, but only in a few wetlands their presence may have been permanent. In the south of the Netherlands, otters seemed to be absent in large areas. So, this new historic reference shows the former status of otters in the Netherlands was very dynamic in both numbers and distribution. In 2002 otters were reintroduced and have spread since. They are distributed now over half of the Netherlands and have a population size of circa 270 otters. Hunting and persecution have always been dominant factors for the population size. For species like cormorant (*Phalacrocorax carbo*) and fox (*Vulpes vulpes*) the response to absence of these factors has become already clear. Population size of these species has transcended any historic reference. The near future will learn how otters respond.

Trefwoorden / keywords: *Lutra lutra*, otter, historische referentie, historical reference, premieverlening, premium system.

Inleiding

Rond 1940 werd duidelijk dat uitroeiing van de otter (*Lutra lutra*) dreigde door intensieve vangst. Sindsdien is het voorkomen van de otter in Nederland uitgebreid onderzocht. Daarbij is

ook het voorkomen omstreeks 1900 gereconstrueerd. Toen vorige eeuw de otter uitgestorven bleek en een herintroductie werd gepland, werd deze reconstructie als historische referentie gebruikt.

Voor het maken van een goede historische referentie zijn veel gegevens over het voorkomen in het verleden nodig. De mogelijkheden om die gegevens te verkrijgen, zijn afgelopen

© 2020 Zoogdiervereniging. Lutra articles also on the internet: <http://www.zoogdiervereniging.nl>

jaren sterk verbeterd. Aan de hand van veel nieuwe historische gegevens over de otter verkent dit artikel wat dat betekent voor de historische referentie.

De reconstructie 1900

Over het historisch voorkomen van de otter is veel bekend door het werk van Brouwer (1940, 1942) en Van Wijngaarden & Van de Peppel (1963, 1964, 1970). In de publicaties van 1964 en 1970 zijn deze gegevens verwerkt in een kaart met wateren (figuur 1). Het bijschrift geeft aan dat het de verspreiding van de otter omstreeks 1900 toont. De kaart geeft weer dat de otter toen in vrijwel alle (zoete) wateren van Nederland voorkwam. Deze kaart is vaak door anderen overgenomen.

Veen (1984) presenteerde dit historisch voorkomen op een kaart met gemeentegrenzen. Veen & Broekhuizen (1992) maakten er een verspreidingskaart met kilometerhokken van (figuur 2).

De reconstructie van 1900 was er op gericht de historische verspreiding weer te geven. Een aantalsschatting voor die periode durfden Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) en Veen (1984) niet te maken. Daarvoor hadden ze te weinig gegevens. Op basis van buitenlandse gegevens en op ecologische gronden vermoedden ze dat de dichtheden in Nederland laag moeten zijn geweest.

De Jongh (1995) geeft wel een aantalsschatting voor de historische situatie. Hij schatte dat er vroeger hooguit 1.000 tot 2.000 otters voorkwamen in Nederland.

Waarom een historische referentie? En in welke vorm?

Het gebruik van een historische referentie is bij bescherming van diersoorten en zeker bij de herintroductie van een verdwenen soort gangbaar en belangrijk. Over de aard en rol van de historische kennis is er wel discussie. Alleen

kennis van de verspreiding van de soort in een willekeurig historisch jaar is niet genoeg.

Idealiter bestaat een historische referentie uit een beschrijving van de ontwikkeling in het voorkomen van de soort over een zo lang mogelijke periode, in relatie met de voor die soort belangrijke ecologische factoren (Szabo 2010, Rick & Lockwood 2013, Balaguer et al. 2014). De historische referentie die ik in dit artikel wil zoeken, is dus een historisch en ecologisch verhaal. Door de langetermijntoewikkeling van een soort te presenteren in relatie met de voor de soort bepalende factoren kan een beeld van de mogelijke toekomst van de soort in Nederland worden geschetst.

Een historische referentie wordt vaak gebruikt om de 'natuurlijke' verspreiding van een soort weer te geven, het voorkomen van een soort zonder menselijke invloed. Dat is voor Nederland geen goed gebruik. De invloed van de mens op de verspreiding van markante diersoorten zoals de otter was al vroeg groot. De menselijke invloed herkennen en begrijpen, is wel een belangrijke functie van een historische referentie.

Werkwijze en bronnen

Voor het opstellen van een goede historische referentie zijn veel gegevens over het historisch voorkomen nodig. Per tijdvak zijn de bronnen daarvoor verschillend. In het algemeen geldt dat er minder informatie is naarmate de periode verder terug ligt.

Voor de prehistorie zijn naast literatuur de archeozoologische gegevens in het databestand BoneInfo gebruikt. Uit de periode tot ca. 1800 zijn voor enkele gebieden vermeldingen over het voorkomen van otters gevonden. Naast deze incidentele gegevens is er uit de 18de eeuw informatie over regionale premiereregelingen met soms ook gegevens over het uitkeren van premies. Voor deze periode vormen die gegevens de belangrijkste bron.

In de nationale jachtwetten van 1807 en 1814 werd een premie op de otter gezet. Dit was een

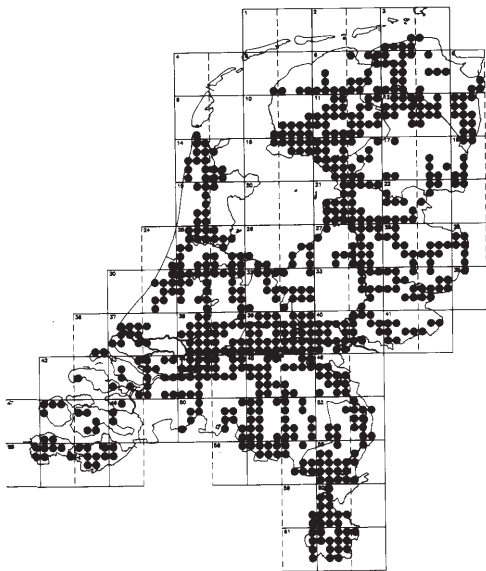

Figuur 1. De verspreiding van de otter (*Lutra lutra*) in Nederland omstreeks 1900 naar Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970).

Figure 1. Distribution of the otter (*Lutra lutra*) in the Netherlands around 1900 after Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970).

voortzetting van de regeling die tot de Franse tijd in veel gewesten gold. Toen er in 1852 een nieuwe jachtwet kwam, werd de premie afgeschaft. De administratie van deze premiever-

lening is over de jaren 1825-1826 en 1849-1851 vrijwel compleet gevonden. Uit andere jaren zijn er incidentele opgaven. Deze gegevens over premieverlening zijn voor de eerste helft van de

Figuur 2. De verspreiding van de otter (*Lutra lutra*) in Nederland omstreeks 1900 naar Veen & Broekhuizen (1992).

Figure 2. Distribution of the otter (*Lutra lutra*) in the Netherlands around 1900 after Veen & Broekhuizen (1992).

19de eeuw de belangrijkste bron.

Voor de periode 1852-1910 vormen berichten in kranten de belangrijkste bron. Dankzij de digitalisering van kranten is deze bron voor onderzoek hanteerbaar geworden. Voor het zoeken in kranten is gebruik gemaakt van het krantenbestand op www.delpher.nl. Ook enkele regionale archieven die kranten digitaal hebben ontsloten, zijn benut. De belangrijkste zoekwoorden waren 'otter', 'otters' en 'vischotter'. Tijdens het onderzoek bleek dat op de website www.waarneming.nl al vele honderden krantenberichten over otters uit deze periode waren ingevoerd. Van deze berichten is beoordeeld of het vangen betroffen. De gegevens zijn zo vergelijkbaar gemaakt met die uit de voorgaande periode. Het verwerken van deze berichten is gedaan tot en met 1910. De periode rond 1900, van de bestaande historische referentie, valt er zo nog binnen. Voor de ontwikkeling sinds 1910 is de zoölogische literatuur over de otter gebruikt.

Voor meer informatie over het zoeken naar bronnen en over de vindplaats van veel in dit artikel gebruikte bronnen, zie De Rijk (2015).

Het voorkomen van otters wordt hieronder eerst per tijdperiode besproken. Daarna wordt de ontwikkeling in de omvang van de Nederlandse populatie geschat. Tot slot wordt een schets van de historische referentie gemaakt. De ontwikkeling per provincie wordt in bijlage 1 beschreven.

Prehistorie

In de zeebodem voor de kust van Zuid-Holland zijn beenderen van otters gevonden die circa 9000 jaar oud blijken (Mol & Van der Plicht 2012). Vondsten bij archeologische opgravingen tonen aan dat otters in de periode van 5400-3000 voor Chr. verspreid over laag Nederland voorkwamen. Met de bever (*Castor fiber*) behoorde de otter toen tot de algemeen gegeten soorten (Louwe Kooijmans 2012). Latere perioden (tot ca. 1300 voor Chr.) geven een vergelijkbaar beeld; otters kwamen verspreid over Nederland voor (Clason 1984).

De vele vondsten van otterbotten in het archeologische databestand BoneInfo wijzen er op dat otters werden gegeten. Dat is minder vreemd dan het nu lijkt. In een jachtboek uit 1636 (Swaen 1948) wordt hun vlees als smakelijk omschreven. Otters om hun vlees bejagen was toen niet meer gebruikelijk, maar van otters die uit andere motieven waren gevangen werd het vlees blijikbaar wel gegeten. Ook in bronnen uit de 19de en 20^e eeuw wordt dat nog herhaaldelijk vermeld.¹

De gegevens in BoneInfo laten een opvallende concentratie in Zuid-Holland zien, en

¹ 19de eeuw: Helmondsche courant 20-3-1880; Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbosche courant 28-3-1880; Leeuwarder courant 7-10-1882; Het nieuws van den dag 18-6-1883 (in Berlijn populair gerecht); Provinciale Drentsche en Asser Courant 3-3-1884; 20e eeuw: Van der Esch 2004, p. 91, p. 105; Brouwer 1940, p. 17.

DE GEDEPUTEERDE Staten van Stad Groningen ende Ommelanden,

D O E N T E W E E T E N :

NAdemael Wy dagelijks klaghten vernemen / dat de Otters in dese Provintie soodanigh vernemigbuldigen / dat daer door de Visscherpen / Graffen en andere Wateren geheel van Visschen worden ontbloot / ende de Vissch alderwegens in dese Provintie soodanigh word vernielt / dat daer van riedes veel schaersheyd word vernomen / ende te beproeven is / dat dese schaedelijcke Creatueren in diervoegen in korten tijd sullen toenemen ende vermeerderen / dat deselve daer nae seer beswaerlijck sullen kunnen vernielt worden en daer op in dese Provintie eene by nae geheele destructie van Visschen te verwaghten staet. - Waer tegens / soo veel in Ons is / willende voorsien / en soo veel mogelijk in tijds voorkomen / hebben Wy mids desen goedgevoonden ende geresolveert, op yder oude Otter / vissch gebangen ende noch in de Huyt zijnde / soo aen het Provintie-Huys aen den Kamer-bewaerder Jemme Ten Hoorn-vertoot word / een præmium van vijf Gulden / op een halfwassen een Ducaton ende op yder jonge Otter / inboegen als boven vertoot wordende / een Rijxdaelder / tot een præmium te stellen: Sullende de bronger noch boven het voorschreven præmium, 't gene aenstonds aen hem sal worden betaelt / de Huyt van de gebangen Otter of Otters / dewelcke alhier sal moeten afgetrocken worden / mede voor hem selfs mogen behouden. Ende ten eynde een ygelijck hier van kennisse moge hebben / sal desen alomme in de Provintie worden geaffigeert en gepubliceert ter plaetse daer men gewoon is sulchs te doen. Actum Groningæ in Collegio Mercurii den 13. Junii 1703.

H. F. VELTMAN, ^{ve}

Ter Ordonnantie van deselve,

J. A. RAPPARDUS, Secret.

Figuur 3. Plakkaat van de Stad Groningen en Ommelanden uit 1703 waarin op de otter een premie wordt gesteld.
Figure 3. Regulation for Groningen, 1703, on a premium for the persecution of otters.

ook veel in Noord-Holland. In kleiner aantal zijn er vondsten uit de rest van Nederland. Deze gegevens zijn te beperkt om de verspreiding of veranderingen daarin aan te geven. Wel laten ze zien dat otters al duizenden jaren in Nederland voorkomen en door de mens bejaagd werden.

Voorkomen in de 17de en 18de eeuw

Schriftelijke bronnen over de otter van vóór de Franse tijd (1795-1813) geven een beschrijving van het voorkomen in een bepaalde streek of hebben betrekking op de bestrijding van otters. Beide brontypen bieden een mogelijkheid tot reconstructie van het voorkomen.

In Holland kwam de otter in de eerste helft van de 17de eeuw voor in moeras- en veengebieden (Swaen 1948). In Amstelland waren otters later volgens Van Domselaer (1664, p. 273-274) niet algemeen. In de strenge winter van 1676 werd in de gracht van kasteel Amerongen (UT) een otter gevangen (Buisman 2006, p. 47). Martinet (1778, p. 142) schrijft dat er in de IJssel en andere wateren rond Zutphen otters voorkomen. Dumbard (1781, p. 46) vermeldt dat de otter in Overijssel nog niet geheel uitgeroeid is. Volgens Pasteur (1796) bewoonde de otter ook de grote rivieren, maar was er weinig algemeen. Afgaande op deze beschrijvingen kwam de otter in de 17de en 18de eeuw verspreid over Nederland voor, maar was het aantal niet groot.

Bestrijding van schadelijke dieren werd soms georganiseerd door daarvoor speciaal aangestelde personen. Voor Duitsland zijn uit de 15de en 16de eeuw zulke ottervangers bekend (Landau 1849). Net over de grens van Groningen was dat in 1660 ook zo (Eule 1961). Voor het hertogdom Brabant is deze wijze van bestrijding van de 15de tot de 18de eeuw bekend (Knippenberg 1959; Niedermann 1995, p. 81). Een flink deel van Zuid-Nederland viel onder genoemd hertogdom. Aanwijzingen voor door de overheid aangestelde ottervangers in het

Nederlandse deel van dit hertogdom of elders in ons land zijn er echter niet. Otters lijken toen geen groot probleem te zijn geweest. Dat kan een gevolg zijn van het vrijwel ontbreken van visvijvers in Nederland. Ook aalscholvers (*Phalacrocorax carbo*) werden daardoor in Nederland veel minder bestreden dan elders in Europa (Seiche et al. 2012; de Rijk 2015, p. 106).

Vanaf begin 18de eeuw komen er ineens wel aanwijzingen over problemen. In veel gebieden werd toen stimulering van de bestrijding van otters met premies nodig gevonden omdat anders de 'by nae geheele destructie van Vis-schen te verwaghten staet' (Plakkaat Groningen 1703, zie figuur 3). Waar die bestrijding georganiseerd werd, is weergegeven in tabel 1. Deze gegevens zijn voor Nederland waarschijnlijk vrijwel compleet. Gegevens over uitbetalingen van premies zijn opgenomen in tabel 2. Deze gegevens zijn zeer incompleet. Voor bijvoorbeeld Groningen en Friesland zijn geen gegevens bekend en voor Holland en Overijssel zijn die er alleen voor kleine deelgebieden.

Voor Drenthe zijn er over de jaren 1704-1790 gegevens die waarschijnlijk goed het totaal aan vangsten in deze provincie weergeven. Zoals vaker bij premiereregelingen werden kort na de invoering de hoogste aantallen gevangen, zo'n 30 volwassen en tien jonge otters per jaar.² Gemiddeld betrof het in deze lange periode jaarlijks een 15-tal volwassen otters en half zo veel jonge otters. Uit de plaatsen waar de otters werden gevangen blijkt dat zij in haast alle wateren voorkwamen, tot in stadsgrachten toe. De helft van de vangsten lijkt door gespecialiseerde vangers te zijn gedaan. Die vingen naast otters ook bunzings (*Mustela putorius*). Maar meer dan vier otters per jaar vingen zij nooit.

Uit deze periode zijn er nog enkele andere regionale gegevens over de bestrijding van otters. In de plakaten voor het Land van

² Metsu & Van Den Berge 1987b, p. 33, p. 35 tonen dit verloop voor premiereregelingen op otters in drie grote gebieden.

Tabel 1. Premiëregelingen voor de otter in Nederland in de 18de en 19de eeuw. Bedragen in guldens. In Friesland is onderscheid gemaakt tussen man / wijfje.

Table 1. *Premium regulations on otters in the 18th and 19th century. Amounts in (Dutch) guilders. In Friesland a distinction is made between males / females.*

Gebied	Jaar	Adult	Juveniel
Stad Groningen en Ommelanden	1703	5	2,50
Friesland ^a	1720	1,25	1
	1756	2,50 / 3	1,50/2
	1762	2,50 / 3	1/1,50
	1771	2,50 / 3	1,50/2
Drenthe ^b	1704	?	?
	1716	2,50	1,25
	1789	3	1,50
Overijssel	1717-1800	2	1
Gelderland	1751, 1770	2	1
Veluwe	? -1714	2	1
	1714 ^c	1	0,50
	1721	2	1
<i>conceptregeling</i>	1744	2	1
	1782	2	1
	1802	2	1
Graafschap Zutphen ^d	1734	3	0,75
	1788	2	1
Kwartier Nijmegen ^e	1762	1	0,50
Land van Maas en Waal	1750	2	1
Utrecht	1709 ^f -1806	3	-
Holland ^g	1709	3	1,50
	1795	3	1,50
Heerlijkheid Nieuwkoop en Noorden	1708	3	1,50
Walcheren	1710	2,50	-
Nederland ^h	1807	3	-
Nederland	1814-1852	3	-

Opmerkingen: ^a Premies per geslacht verschillend; voor mannetjes iets lager; ^b premies verleend vanaf 1704, zie Luning 2010. De premies werden volgens De Dordrechtsche Courant 19-11-1937, p. 8, ingesteld op de Landdag 1648. Onzeker of dat juist is; ^c kwartierreces geeft halvering premie aan; wanneer de premie werd ingesteld, is uit de plakaten niet op te maken; ^d premie op otter in 1721 wenselijk genoemd, maar niet zeker of het toen is ingevoerd; ^e in plakkaat vermeld dat premies in 1757 waren afgeschaft; ^f resolutie in Van de Water deel 2, p. 442; ^g in visserijplakkaat.; ^h Reglement op de Jagt 8-5-1807 art. 98.

Heusden (NB; 1701, 1752) werd het verboden vallen, klemmen of strikken voor otters te zetten, waarschijnlijk om stroperij te voorkomen. Een verkoopacte uit 1724 van een landgoed aan de Dommel bij Eindhoven vermeldt hekjes om de visvijvers om otters te weren (Knippenberg 1959). Op de Zuid-Veluwe werd

in 1734 f6,- betaald voor twee otterklemmen.³ In Groningen bood in 1758 een bonthandelaar aan vellen van de otter op te kopen.⁴ In

³ Gelders archief, 0552 Huis Middachten, inv.nr. 1053

⁴ Groninger courant 3-1-1758

Tabel 2. Aantal otters waarvoor een premie werd betaald in de 18de eeuw.Table 2. *Number of otters signed up for a premium in the 18th century.*

Prov	Plaats	Jaar	Aantal adulte otters	Aantal juvenile otters	Bron
DR	Hele provincie	1704-1790	ca. 15/jr	ca. 7/jr	Luning 2010
OV	Holten, o.a. Schipbeek	1787-1800	5		Overijssels archief, 0041.2.1 Schoutambt Holten inv. nr. 42
GD	Beesd	1753	1		RA Nijmegen, 474 Polderdis- trict Maas en Waal inv.nr. 3857
	Appeltern	1754	1		
NH	Oude Niedorp	1757-1794	13	6	Wit 1984
	Winkel	1753-1794	16	14	idem
	Nieuwe Niedorp	1735-1794	36	47	idem
ZH	Schie bij Delft	1718 + 1739	2		Delftsche courant 1-3-1870
	Zuidpolder bij Barendrecht	1708-1730	ca. 60		Wouda 1995
	idem	1792-1801	9		idem
	Plaspolder bij Woubrugge	1795	1		De Rijnbode 13-12-1919
	Noordeloos	1763-1767 (1803)	7		Schakel 1982, p. 245
	Nieuwerkerk aan den IJssel	1798-1809	Max. 3/jr in 1798 en 1802		Groene Hart Archieven 0026 Ambacht Nieuwerkerk aan den IJssel inv.nr. 57 (4-3-1805); inv. nr. 141 (p. 35, 73, 139); inv.nr. 65 (1798, 1809)
ZL	Walcheren	1710	3		
		1750-1811	0-27; gem 6/jr		De Klerk 2014

ambt Bredevoort (GD) werd omstreeks 1780 geklaagd over het afschaffen van premies voor het doden van otters door niet-jagers.⁵ Bij Deventer werd in 1799 één van de laatste Nederlandse bevers in een otterval gevangen (Kerckamp 1938, p. 484).

Het historische beeld uit deze gegevens is dat otters verspreid over Nederland voorkwamen. Vanaf begin 18de eeuw werden zij in veel gebieden schadelijk gevonden. De bestrijding werd toen met premies gestimuleerd. De schaarse gegevens over de verlening daarvan suggereren een beperkte dichtheid. Opvallend is het vrijwel geheel ontbreken van aanwijzingen over hun voorkomen in de provincies Noord-Brabant en Limburg.

Voorkomen vanaf de Franse tijd tot 1852

Rond 1825 kwamen otters waar water is 'schier overal' voor (Bennet & van Olivier 1825). In 1840 werden otters in Nederland niet zeer algemeen en talrijk genoemd; ze kwamen alleen in enkele meren en uitgeveende plassen voor (Anonymus 1840, p. 337).

In de jachtwetten van 1807 en 1814 werd een premie van drie gulden op de otter gesteld. Deze premieregeling gold tot 1852. Voor de Franse tijd zijn er enige verspreide gegevens over de premieverlening. Die worden bij de beschrijving van de gebieden vermeld. Uit het tijdvak 1814-1851 is voor twee perioden de administratie van de premieverlening gevonden.

Gegevens over de premieverlening in de periode juli 1825 tot en met oktober 1826 lijken ongeveer compleet.⁶ Er werd voor 395 otters een

⁵ Gelders archief, 0409 Huis Keppel, inv.nr. 756

⁶ NL-HaNA, Opperhoutvesterij, 2.04.30, inv.nr. 271-307

premie verleend. Waar dat gebeurde is in figuur 4 weergegeven.

Van 1849-1851 werden in Nederland per jaar gemiddeld 79 otters gedood. Kaarten waar deze otters werden gevangen zijn opgenomen in De Rijk (1990). De verschillen tussen deze jaren zijn gering, zowel wat betreft het aantal vangsten als de verdeling van de vangsten over Nederland (tabel 3). Het aantal gevangen otters in Groningen en Gelderland was hoog. Gemiddeld leverden beide provincies samen ruim 70% van de tussen 1849 en 1851 gedode otters op. De Groningse otters werden dicht bij de stad Groningen gedood. De Gelderse otters werden vooral langs de IJssel gedood; het gemeenteverslag van Eibergen vermeldt dat nu en dan langs de Berkel otters werden gevangen.

Vergelijking van de gegevens van 1826 en die van midden 19de eeuw laat grote verschillen zien. Voor Nederland als geheel geldt dat het aantal otters in deze periode sterk lijkt afgenomen, vooral door de decimering van de Hollandse populatie. De populatie in Groningen kon in deze periode juist wat groeien. In de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Limburg bleven otters zeldzaam. Het beeld voor de eerste helft van de 19de eeuw is daarmee dat het voorkomen van de otter een grote dynamiek kende in aantallen én verspreiding.

Voorkomen van 1852-1910

Voor deze periode is er ook een aantal vermeldingen over het voorkomen in Nederland. In 1858 wordt de soort zeldzaam genoemd.⁷ Schlegel beschrijft in 1862 dat ze op alle waterrijke plaatsen voorkomen, maar door vervolging wel steeds zeldzamer worden. In 1864 schetst Van Bemmelen een vergelijkbaar beeld. Beschrijvingen uit 1884 en 1894 lijken van deze auteurs overgenomen.⁸ In 1870 waren ze vol-

gens een andere bron zelfs door 'uitroeings-zucht en winstbejag uit ons land genoegzaam verdwenen'.⁹ In 1900 wordt voor de provincies Noord- en Zuid-Holland aangegeven dat otters er maar zo nu en dan voorkomen. In Gelderland werden ze vaker gezien, vooral door immigratie van Duitse otters (Mulier 1900, p. 44). Volgens een opgave uit 1903 was de 'watermarter' sterk achteruitgegaan en in sommige streken zelfs geheel uitgeroeid.¹⁰ Deze bronnen wijzen er op dat de otter in deze periode weinig algemeen was en in grote delen van Nederland zelfs zeldzaam of ontbrekend. Als dominante factor voor het geringe aantal otters wordt in deze bronnen bestrijding door de mens genoemd.

De belangrijkste bron van gegevens voor deze periode zijn krantenberichten. Deze bron biedt vele honderden vermeldingen over vangsten van otters, met allerlei bijzonderheden over hun voorkomen en relatie met de mens. Figuur 5 toont een paar voorbeelden van krantenberichten. Het is een indrukwekkende hoeveelheid informatie. Maar de bron kent ook grote beperkingen.

Het meest voorkomende krantenbericht gaat over de vangst van één otter op een bepaalde dag en plaats. Daarnaast zijn er vermeldingen over de vangst van meerdere otters in een gebied in een korte periode. Deze typen opgaven bieden de beste informatie. Er zijn ook vele verzamelopgaven, bijvoorbeeld over de omvang van de vangst in een lange periode door een otterjager of in een gebied. Uit deze opgaven is vaak niet jaar en plaats van de vangst te herleiden. Ze kunnen ook vangsten in eerdere krantenberichten omvatten.

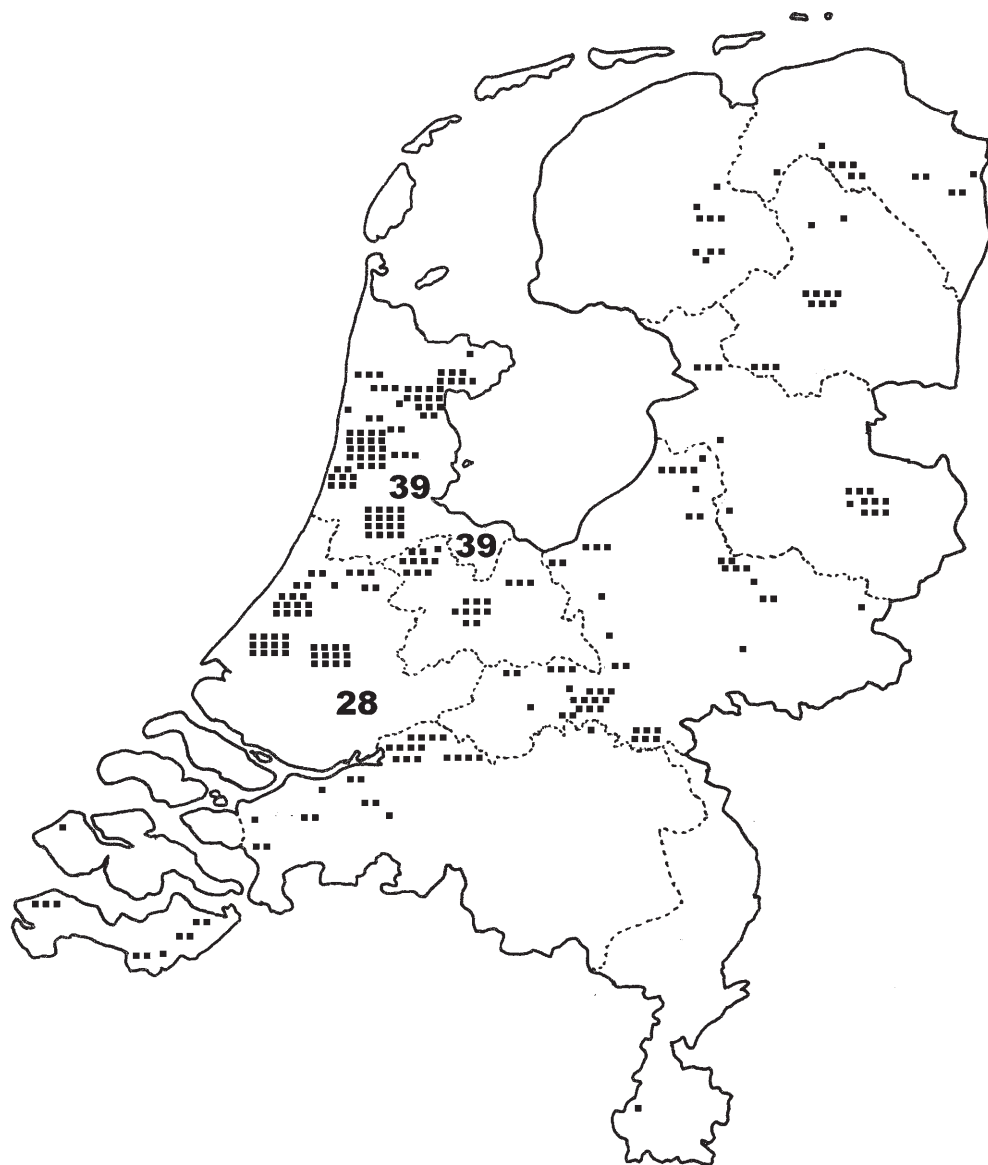
De verzamelopgaven geven vaak duidelijk hogere aantallen otters aan dan de optelling van de losse vangsten. Dat kan er op wijzen dat het aantal losse vangsten dat de krant haalde relatief beperkt was. Maar in enkele gevallen is ook zeker of aannemelijk dat bij de verzamelop-

⁷ Nederlandsch tijdschrift voor jagtkunde 6 1858: 274

⁸ Veendammer courant 10-9-1884; De Zuid-Willemsvaart 27-2-1894

⁹ Leidsch dagblad 10-1-1870

¹⁰ De Nederlandse Jager 3-1-1903

Figuur 4. Verspreiding van de verlening van 395 premies voor otters in de periode juli 1825 t/m oktober 1826.
 Figure 4. Distribution of payments of 395 premiums for otters between July 1825 and October 1826.

gaven van overdrijving sprake is.¹¹ De gegevens over 1852-1910 uit kranten en enkele andere

bronnen zijn in bijlage 2 verzameld.¹²

Met de gevonden gegevens is het niet mogelijk binnen de periode 1850-1910 veranderingen in de omvang van de landelijke populatie

¹¹ Bv Nieuwsblad van het Noorden 30-11-1901; vermeldt totaalvangst van 545 otters door veldwachter; daarvan 502 bij Assen.

¹² <https://www.zoogdiervereniging.nl/publicaties/2019/lutra-63-12-2020>

— Visschers te Gronw vingen op 18 jl. bij den inval-
jenden dool, in één trek 6 otters, die, à f 6 het stuk,
f 36 opbragten.

Provinciale Drentsche en Asser courant 26-1-1864

Berichten uit Halfweg-Haarlem mel-
den, dat de otters in den laatste tijd
aldaar talrijk zijn en de visscherij zeer
benadeelen. Vele kostbare netten, die
des avonds zijn uitgezet, worden des
morgens vernield en zonder visch terug-
gevonden.

De Tijd 16-10-1874

HASKERLAND, 10 Februarij. Gisteren werd in de
nabijheid van het dorp Westermere een otter van buit-
engewone groote gevangen. 't Dier had met den
staart een lengte van negenog 1 meter en wog 15
Kg. Daar de schoone vellen dezer dieren hoog in
prijs zijn is het wel jammer voor de jagers, dat otters
zoo zeldzaam aangetroffen en gevangen worden.

Leeuwarder Courant 12-2-1875

Te Giethoorn zijn de vorige week ver-
scheeldene otters gevangen. Deze dieren hebben tegen-
woordig eene waarde van f 5 tot f 10.

Het nieuws van den dag: kleine courant 8-12-1875

— Aan een jachttopziener te Ede is het
gelukt een otter levend te vangen. Dit
voor deze streek zeldzame beest is nog
levend in zijn bezit.

Nieuwe Amersfoortsche courant 15-12-1888

— Achter het paleis te Soestdijk
is door de Plumgraaf Appeldoorn,
voor de derde maal in den vijver
een prachtige vischotter geschoten.

Nieuwe Amersfoortsche courant 26-5-1897

Als een zeldzaamheid kan wor-
den gemeld, dat gistermiddag door den rijk-
veldwachter D. De Jong te Charlois, in de
Dokhaven een groote vischotter geschoten is.
Zooals bekend, zijn deze dieren zeer groote
vischdieven.

Rotterdamch nieuwblad 22-11-1899

Men meldt uit Tieljerk:
De vischotter (*Lutra vulgaris*), vroeger vrij
talrijk in deze lage waterrijke streken voorkom-
ende, begint te verdwijnen. Men heeft te
ijverig jacht op hem gemaakt en daardoor de
instandhouding der soort zeer belemmerd. Vil-
geroed is hij echter nog niet.

De Dordrechtse courant 10-5-1892

Dat iemand op zee door een roof-
dier wordt gevolgd, komt niet alle dagen voor.
Dezer dagen overkwam dit een Durgerdammer
visscher, die zijne vangst op eene slede had
geladen en zich daarmede huiswaarts begaf.
Zonsklape bespoorde hij achter zich een groo-
ten otter, die waarschijnlijk de lucht van de
visch gekroegen had, en blijkbaar een aanval op
de slede in den zin had. De visscher bleef
echter zijn weg vervolgen en het dier heeft
hem zoolang op den voet gevolgd, totdat hij
dicht onder den wal kwam, waarna het zich
weder verwijderde.

Het nieuws van den dag 20-12-1902

MAASDAM. Door den visscher L. de Pe-
nhier, werd j. Zaterdag een vischotter ge-
schoten. Dit is reeds het zeede exemplaar
dat in korten tijd door hem werd bemaachtigd,
en dat zijn er nog sommigen die beweren dat
in de Binnen Maas geen otters voorkomen!

De Dordrechtse courant 22-1-1904

*Meters. In de Markt nabij de woning
van de wed. d. K. is een vischotter ge-
schoten. Hoe dat dier daar kwam is
velen een raadsel.

Tielische courant 2-2-1906

Figuur 5. Krantenberichten over otters uit de 19de en
begin 20^e eeuw.

Figure 5. Newspaper reports on otters from the 19th and
20th century.

aan te wijzen of duidelijke veranderingen in
de verspreiding over provincies. Veel kranten-
berichten benadrukken de zeldzaamheid van
de otter. Het is daarmee onwaarschijnlijk dat
de otter in de tweede helft van de 19de eeuw
over een groter gebied en gedurende een lan-
gere tijd algemeen was. Plaatselijk kwam de
otter wel algemeen voor. Maar succesvolle
otterjagers, geholpen door vorstperioden,
maakten dat dit steeds maar tijdelijk was.

Verantwoording schatting aantal otters

De gegevens over de premieverlening uit de
eerste helft van de 19de eeuw bieden de beste
mogelijkheid om het aantal otters in Neder-
land te schatten. Met veel meer onzekerheid
geven ook de gegevens uit de 18de eeuw en de
kranten uit de periode 1871-1910 een indica-
tie.

Wanneer van een populatie dieren een deel
wordt gedood en dat aantal over een langere
periode constant blijft, geeft dat aan dat er in
de populatie evenwicht is tussen sterfte en aan-
was. Voor jachtwild houdt men bij de meeste
soorten aan dat jaarlijks zo'n 30% van de popu-
latie gedood kan worden zonder dat de popula-
tie in omvang afneemt (Newton 1998, p. 384).
Voor roofdieren lijkt dat wat minder te zijn.
Een aandeel van 20% is bijvoorbeeld voor de
lynx (*Lynx lynx*) gehanteerd (Pasanen-Morten-
sen et al. 2017). Als voor de otter 25% aange-
nomen wordt, kan de jaarlijkse vangst met een
factor vier vermenigvuldigd worden voor een
schatting van de grootte van de populatie. Een
ondersteuning van die factor vier is, dat dit nu
ook ongeveer de verhouding is tussen het aan-
tal verkeerslachtoffers per jaar en de popula-
tieomvang.¹³ Het gebruik van zo'n factor geeft
slechts indicatieve schattingen.

In een winter met veel ijs, konden soms veel

¹³ <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1072-otter> geeft
ontwikkeling aantal otters en ontwikkeling aantal
verkeerslachtoffers

Tabel 3. Aantal vangsten van otters per provincie 1825-1910.

Table 3. *Number of killed otter per province 1825-1910.*

Provincie	11/1825- 10/1826	1849	1850	1851	1881- 1885	1886- 1890	1891- 1895	1896- 1900	1901- 1905	1906- 1910
GR	8	24	20	26	8	2	0	6	7	27
FR	9	7	5	3	76	16	7	35	11	22
DR	11	1	1	-	10	16	10	14	24	10
OV	15	9	16	11	14	19	3	10	3	20
GD	45	26	27	37	32	40	10	32	16	28
UT	22	0	-	3	8	12	11	12	5	8
NH	160	0	-	3	8	31	12	35	26	51
ZH	65	11	-	3	41	43	15	56	27	35
Z	11	3	4	0	18	23	10	16	13	7
NB	23	0	-	0	51	5	12	12	82	40
LB	1	-	-	-	5	2	5	3	1	4
Totaal					271	209	95	231	215	252
Per jaar	370	81	73	83	54	42	19	46	43	50
\$	920-1500	320			>170					

Legenda: - : geen opgave, waarschijnlijk geen premie; \$: Schatting populatie-omvang; *Cursief: aantal over periode van 5 jaar; overige per jaar.*

meer otters worden gevangen dan in andere jaren. Uit de gegevens over vangsten in de winter 1938-39 trok Brouwer (1940) bijvoorbeeld de conclusie dat toen (veel) meer dan de helft van de populatie otters werd gedood. Het is voor de schatting dus nodig om te beoordelen of het een bijzonder of een gemiddeld vangstjaar betreft. Als vangstgegevens over een reeks van jaren worden gemiddeld, speelt dit probleem niet.

Voor de periode tot de Franse tijd zijn alleen vangstgegevens uit Drenthe en Walcheren in de 18de eeuw goed genoeg voor een schatting. De Drentse populatie kan op een 60 tal otters worden geschat en die in Walcheren op 25 otters. In de 19de eeuw leefde in beide gebieden samen zo'n 10% van de Nederlandse populatie. Als dat in de 18de eeuw ook zo was, kan de Nederlandse populatie op 850 otters worden geschat. Deze schatting is uiteraard zeer speculatief.

Van de premiegegevens van rond 1826 is de periode november 1825 tot oktober 1826 gekozen als jaarvangst. In deze periode werden 370 otters voor een premie aangemeld

(tabel 3). Toepassing van de factor vier op dit aantal geeft een omvang van de populatie van zo'n 1500 otters. Het bijzonder hoge aantal vangsten in januari (172) wijst op een mogelijke invloed van het weer. Dat lijkt ook waarschijnlijk. Januari 1826 had een gemiddelde temperatuur van -2,4 °C bij een langjarig gemiddelde in januari van 1,4 °C.¹⁴ Als de maandvangst in januari 1826 op het niveau van de andere wintermaanden had gelegen, was de jaarvangst ongeveer 230 otters geweest. Toepassing van de factor vier op dat aantal komt uit op een populatie van 920 dieren. Dat is een meer aannemelijke schatting.

Het aantal premies over de jaren 1849-1851 varieert per jaar weinig. Toepassing van de factor vier lijkt hier verantwoord. De geschatte populatieomvang in deze periode wordt dan 320 otters.

Voor de gegevens uit kranten is het totaal aantal vangsten per vijfjarige periode geteld.¹⁵

¹⁴ <https://www.wintergek.nl/data/lijst-gemiddelde-temperatuur-nederland>

¹⁵ jonge dieren zijn voor een half dier gerekend.

Vóór 1881 was dat aantal laag. Mogelijk waren berichten over otters in kranten toen minder gebruikelijk. In de periode 1881-1910 werden gemiddeld 42 otters per jaar gedood (tabel 3). Deze gegevens wijzen op een in omvang stabiele Nederlandse populatie. De totale populatie in deze periode zal dan zo'n 170 zijn geweest. Maar het is wel zeker dat niet elke vangst tot een vermelding in de krant leidde. De schatting van 170 otters betreft dus een minimum aantal.

In de periode van 1938-1939 werden volgens Brouwer (1940) ca. 160 otters gedood. Hij schatte dat er maar zo'n 40 otters overgebleven waren. Het aantal otters in Nederland vóór die slachting was dan 200. Nadat de otter in 1942 een wettelijk beschermde status kreeg, herstelde de populatie zich. Voor de periode rond 1960 werd een populatieomvang van zo'n 300 otters geschat (van Wijngaarden & van de Peppel 1970, p. 27). Lammertsma et al. (2008, p. 34) beoordeelden die schatting voor 1960 als een overschatting. Het aantal lag toen volgens hen eerder rond de 100.

Meestal wordt 1988 als jaar van uitsterven genoemd. In 2002 begon de herintroductie. Het huidige aantal otters wordt op circa 275 geschat.¹⁶

Concluderend blijkt dat voor de 18de eeuw en voor 1825-1826 een populatie van zo'n 900 otters kan worden geschat. Voor de periode 1849-1850 en voor twee perioden in het midden van de 20^e eeuw wordt een veel lagere populatie van 200-300 dieren geschat. De schatting voor de periode 1881-1910 komt uit op 170 dieren, maar lijkt te laag. Aannemelijk is daarmee dat er in de periode 1700 tot ca. 1840 tot maximaal 1000 otters waren in Nederland. Nadien was het aantal fors lager met maximaal zo'n 300 otters.

Gegevens uit buurlanden bieden een mogelijkheid tot vergelijken. In België werden eind 19de eeuw zo'n 300 otters per jaar gedood. In Duitsland werden rond 1885 zo'n 400 otters per jaar gedood in een gebied dat kleiner was

dan de huidige deelstaat Nedersaksen (Metsu & Van Den Berge 1987b, Conroy & Chanin 2000). Dit wijst voor deze gebieden op een veel hogere dichtheid aan otters dan in Nederland. Alleen de Nederlandse premiegegevens van 1825-1826 wijzen op een dichtheid die in de buurt komt van deze buurlanden.

Bejaging en bestrijding als dominante factor

Kruuk (2006) noemde het waterrijke Nederland 'a paradise for otters if ever there was one'. De historische gegevens laten inderdaad zien dat otters van de ogenschijnlijk gunstige omstandigheden vaak niet profiteerden. Vrijwel alle bronnen wijzen bejaging en bestrijding daarvoor als oorzaak aan.

Informatie over de intensiteit van bejaging en bestrijding kan daarom belangrijk zijn om de dynamiek in omvang en verspreiding van de otterpopulatie te verklaren. Goede maten daarvoor zijn echter moeilijk te vinden. Voor bestrijding bieden gegevens van de premieregelingen een maat voor de intensiteit van de bestrijding. Maar er was steeds tegelijk ook bejaging van otters gericht op de waardevolle pels.

Gegevens in kranten illustreren die waarde van de pels. Rond 1850 bracht een pels gemiddeld f4,50 op. Die waarde steeg geleidelijk naar f10 rond 1910. Daarna steeg de waarde sterk naar zo'n f60 in 1942. Dit was voor een groot deel een reële prijsstijging.

Het argument voor de afschaffing van de premieregeling in 1852 was de waardevolle pels. Die stimuleerde de jacht op otters voldoende. De gemiddelde prijs van een pels was in 1852 al hoger dan de premie van f3 en steeg daarna verder. Ondanks het afschaffen van de premieregeling, nam de druk op de otter vanaf midden 19de eeuw waarschijnlijk juist toe.

Bij veel bestreden diersoorten is afname in voorkomen te zien bij intensivering van de bestrijding en weer toename bij vermin-

¹⁶ <https://www.clo.nl/indicatoren/nl107211-otter>

dering of stoppen daarvan. Aalscholver, vos (*Vulpes vulpes*) en wolf (*Canis lupus*) zijn hier voorbeelden van. Voor de otter is dat verband minder duidelijk aan te wijzen omdat zowel bestrijding voor de premie als bejaging voor de pels druk op de populatie zette. En toen in de 20^e eeuw zowel bestrijding als bejaging sterk verminderden, werden nieuwe factoren beperkend, met name waterverontreiniging en verkeer.

Een historische referentie voor een situatie zonder menselijke invloed door bejaging of bestrijding blijkt er daarmee niet. Afgelopen decennia is de waterkwaliteit verbeterd, maar het risico op verkeerssterfte verhoogd. Wat de optelsom van al deze invloeden voor de omvang van de otterpopulatie gaat betekenen, is moeilijk te voorspellen.

Schets van een historische referentie

Voor het schetsen van een historische referentie zijn kaarten van de verspreiding van otters gemaakt voor een aantal jaren uit de periode 1825-1960 waarvoor de informatie over otters relatief goed was. Daarvoor zijn de jaren 1825, 1850, 1900, 1940 en 1960 gekozen. Voor 1825 en 1850 is de verspreiding vooral afgeleid van de meldplaatsen van de premies. Voor de jaren daarna zijn vangstlocaties en waarnemingen de basis.¹⁷ Met dit soort gegevens de verspreiding afleiden kan een fout beeld geven. Maar een aanwijzing voor zo'n fout is in de beschikbare gegevens niet gevonden.

Omdat otters territoria tot 50 km langs een waterloop hebben, kan een groot gebied rond de plaatsen van uitgifte van de premie of van de vangst ook leefgebied zijn geweest. De verspreiding is daarom schetsmatig weergege-

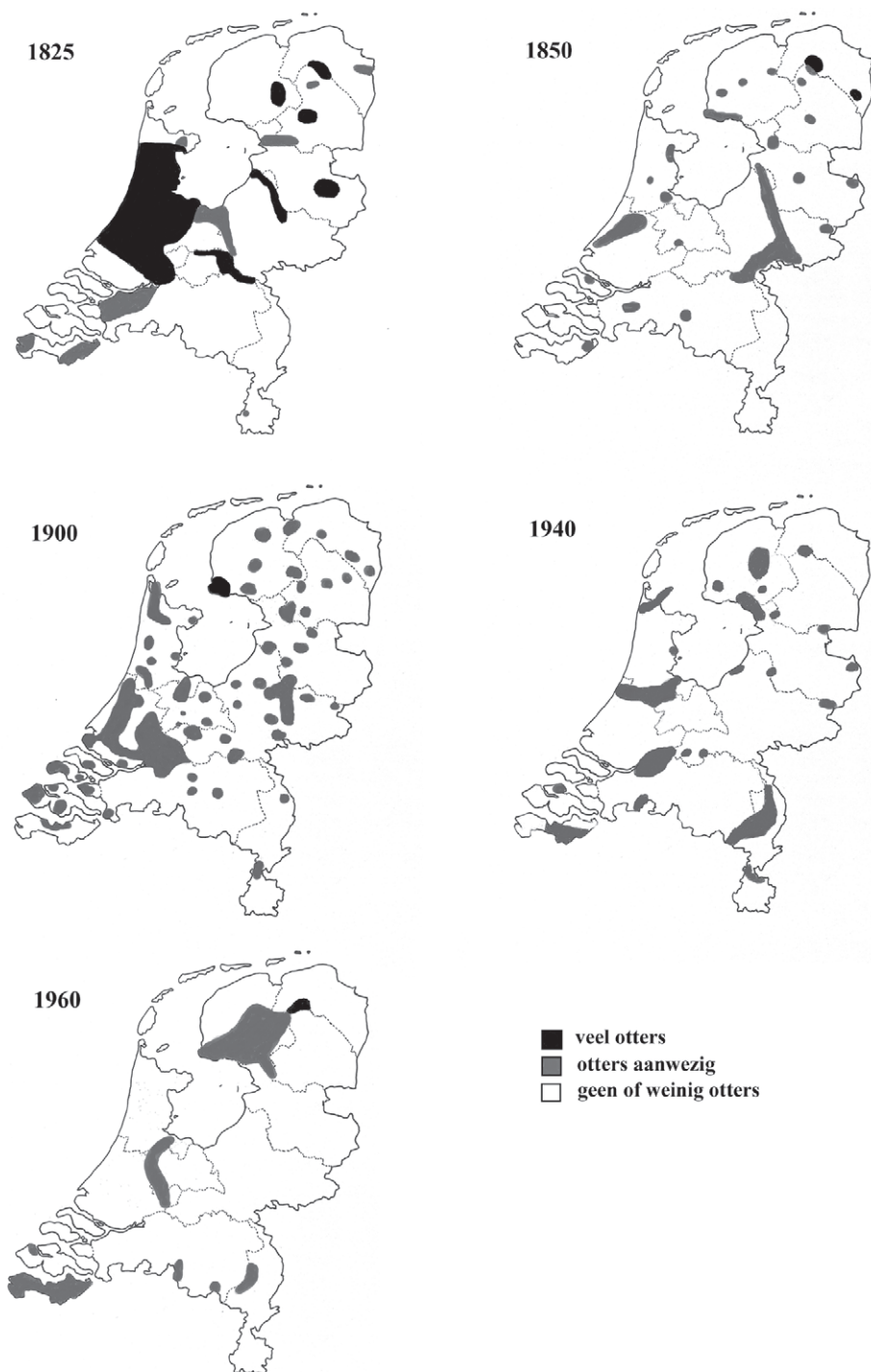
ven. Geprobeerd is om in het kaartbeeld ook de geschatte omvang van de populatie te laten zien.

Het resultaat (figuur 6) toont de dynamiek van de Nederlandse otterpopulatie in omvang en verspreiding in een groot deel van de 19de en 20^e eeuw. Dat is ook het overheersende beeld van de geschiedenis van de otter in Nederland: een beperkt aantal otters, vooral na ca. 1840, en een grote dynamiek in verspreiding. Gedurende deze hele periode leefden otters slechts in een beperkt deel van de Nederlandse wateren. Maar door de grote dynamiek in de verspreiding, zijn er tegelijk weinig wateren waar ze nooit voorkwamen.

In alle provincies waren er gebieden met otterpopulaties. In Noord- en Zuid-Holland zijn veel van die gebieden, in midden en Noord-Nederland zijn dat er minder en in de drie zuidelijke provincies zijn dat er maar een paar. In de meeste gebieden was de populatie er maar kort. Slechts voor enkele gebieden wijzen de beschikbare gegevens er op dat otters er gedurende een lange tijd waren. Deze gebieden zijn het Naardermeer, de Nieuwkoopse Plassen, de plassen in het Gronings-Drentse grensgebied, delen van Frieslands merengebied en westelijk Zeeuws-Vlaanderen.

Het belangrijkste verschil met de oude historische referentie 1900 is dat die aangeeft dat otters toen overal in Nederland voorkwamen (figuren 1 en 2). Bij nadere beschouwing blijkt die historische referentie duidelijk te rooskleurig. Van Wijngaarden & Van de Peppel (1963) presenteren de basisgegevens voor deze reconstructie. Uit bijvoorbeeld de vier noordelijke provincies hadden zij voor de periode 1895-1905 slechts een handjevol waarnemingen. Daar de kaart van figuur 1 mee maken, vergt veel speculatieve aanvulling. De kaart voor 1900 is vaak gerepresenteerd naast kaarten met het voorkomen rond 1940 en rond 1960 (van Wijngaarden & van de Peppel 1964, 1970, Nolet 1982, Veen 1984, Walter 1989, de Jongh 1995). Dat biedt een beeld van dramatische achteruitgang. Maar als voor het maken van de kaart van 1900 alleen de beschikbare

¹⁷ Bronnen: 1825: figuur 4; 1850: De Rijk 1990, aangevuld met gegevens bijlage 2; 1900: jaren 1896-1900 uit bijlage 2; 1940: Brouwer 1940, aangevuld met gegevens uit www.waarneming.nl; 1960: Van Wijngaarden & Van de Peppel 1970.

Figuur 6. Voorkomen van de otter in Nederland 1825-1960.
 Figure 6. Distribution of otters in the Netherlands 1825-1960.

waarnemingen zouden zijn gebruikt, zou helemaal geen achteruitgang blijken. Mijn gegevens over het aantal otters in deze periode geven zo'n achteruitgang ook niet aan.

Betekenis voor voorspelling toekomst?

In 2002 is in Overijssel gestart met het uitzetten van otters. De otter heeft zich sindsdien verspreid, maar de huidige verspreiding van de otter is nog grotendeels een gevolg van het uitzetten. Wat kan op basis van de historische gegevens voor de toekomst verwacht worden?

Een belangrijk verschil met de historische situatie is dat er in de aangrenzende gebieden in buurlanden nog geen relevante populaties zijn. Deze populaties hadden grote invloed op het voorkomen van otters in Nederland. In Duitsland nemen otters toe richting de grenzen van Nederland. Als de Nederlandse populatie weer aansluiting vindt met populaties in buurlanden is dat een grote stap voor het herstellen van een situatie die in het verleden bestond.

Het meest spannend is de vraag wat de sterk veranderde verhouding met de mens voor het voorkomen van de otter gaat betekenen. Van altijd bejaagd en bestreden, naar bescherming. Bij enkele andere soorten met een vergelijkbare menselijke invloed, zoals aalscholver en vos, zijn de gevolgen van die omslag al zichtbaar geworden. Daaruit valt te leren dat soorten zich kunnen ontwikkelen op een historisch ongekende schaal.

Soorten omstandigheden bieden die elke historische referentie mist, is als ecologisch experiment intrigerend. Maar otters kunnen ook problemen geven. Over enkele soorten die zich nu ineens zonder beperkingen kunnen ontwikkelen, zijn maatschappelijke tegenstellingen ontstaan. Dat kan ook voor de otter gaan gelden. Elders in Europa is dat al het geval.¹⁸

¹⁸ Bv in Zuid-Duitsland en Oostenrijk

Voor een aantal diersoorten blijkt een populatieomvang binnen historische -vaak als 'natuurlijk' beschouwde- grenzen alleen mogelijk bij het reguleren van die populatie door de mens. De otter lijkt ook zo'n soort. Maar voor een aai-bare soort als de otter is doelbewust reguleren niet snel weer aan de orde. Of daar behoefte aan ontstaat, is onzeker. Verkeerssterfte kan een vergelijkbare druk op de populatie leggen als bejaging in het verleden.

De toekomst van de otter maakt dus benieuwd en bezorgd. Een mooie toekomst is mogelijk, met otters die verspreid over heel Nederland voorkomen in vrije uitwisseling met populaties in buurlanden. In 2014 startte een 'Otterchallenge' met 1000 otters in Nederland in 2020 als doel.¹⁹ Dat aantal lijkt op basis van de historische gegevens haalbaar als de otter zich verder over Nederland verspreidt. Mogelijk komen otters dan weer in zout water voor en zijn ze minder schuw. Ze kunnen dan in de bewoonde omgeving worden gezien en komen weer voor op markante plaatsen als de grachten van steden en de vijvers van kastelen. Weer otters bij Paleis Huis ten Bosch, of in de Utrechtse fortgrachten²⁰; waarom niet?

Literatuur

- Anonymus 1840. Uitspanningen van het buitenleven. Handboekje voor liefhebbers van Vogelvangst, vissen, botanie, jagen en talrijke andere landelijke vermaken. Gebroeders Diederichs, Amsterdam, Nederland.
- Balaguer, L., A. Escudero, J.F. Martín-Duque, I. Mola & J. Aronson 2014. The historical reference in restoration ecology: Re-defining a cornerstone concept. *Biological Conservation* 176: 12-20.
- Beijers, H. & P. Koolen 1996. *Vliedens Verleden 721-1926*. Historische opstellen over de oude heerlijk-

¹⁹ <https://www.ark.eu/nieuws/2014/otter-challenge>

²⁰ O.a. De Telegraaf 7-11-1906; Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbosche courant 5-3-1874; Utrechts nieuwsblad 10 en 27-12-1895

Ijsgezicht met jager die een otter toont. Tekening met pen en penseel van Hendrik Avercamp (1585-1634). Rijksmuseum Amsterdam.

Iceview with hunter showing an otter. Drawing with pen and brush by Hendrik Avercamp (1585-1634). Rijksmuseum Amsterdam.

heid en de zelfstandige gemeente. Sint Willibrordusparochie, Vlierden, Nederland.

Bennet, J.A. & G. van Olivier 1825. Over de Nederlandse dieren. Deel 1. Amsterdam, Nederland.

Brouwer, G.A. 1940. De uitroeiing van den vischotter (*Lutra lutra* L.) in Nederland aanstaande. De Levende Natuur 45: 18-25; 50-57; 84-91; 115-123.

Brouwer, G.A. 1942. De vischotter in den winter van 1940/1941. De Levende Natuur 46: 170-174.

Buisman, J. 2006. Duizend jaar weer, wind en water in de lage landen. Deel 5 1675-1750. Van Wijnen, Franeker, Nederland.

Clason, A.T. 1984. Enkele subfossiele vondsten van de otter *Lutra lutra* in Nederland. Lutra 27: 19-24.

Conroy, J.W.H. & P.R.F. Chanin 2000. The status of the Eurasian otter (*Lutra lutra*) in Europe - A review. Journal of the International Otter Survival Fund 1: 7-28.

de Jongh, A. 1995. In het spoor van de Otter. Interboek, Leeuwarden, Nederland.

de Klerk, A.P. 2014. De otter (*Lutra lutra*) op Walcheren: enkele gegevens over verspreiding en bejaging in de achttiende, negentiende en begin twintig-

ste eeuw. Zeeland: tijdschrift van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 23 (1): 43-62.

de Rijk, J.H. 1990. Roofdieren in Nederland in het midden van de 19de eeuw. Lutra 33: 145-169.

de Rijk, J.H. 2015. Vogels en mensen in Nederland 1500-1920. Proefschrift. Vrije Universiteit Amsterdam, Nederland. <http://dare.ubvu.vu.nl/handle/1871/53091>.

Desmet, J. 1982. Enkele historische gegevens over de uitroeiing en verspreiding van de Otter *Lutra lutra* in België. Wielewaa 48: 293-294.

Dumbar, G. 1781. Tegenwoordige staat van Overijssel. Schouten enz., Amsterdam enz., Nederland.

Eule, H.W. 1961. Die Jagdgeschichte Ostfrieslands. Zeitschrift Jagdwissenschaften 7 (2): 41-82.

Kerkkamp, H. 1938. Historie van Velp en Rozendaal. Middenstandsdrukkerij, Velp, Nederland.

Knippenberg, W.H.T. 1959. Roofdieren in Noord-Brabant. Brabantia 8: 18-28.

Kruuk, H. 2006. Otters: Ecology, behaviour and conservation. Oxford University Press, New York, VS.

Lam, E. 1985. Natuurhistorische notities uit de Gooi-

- en Eemlander 1871-1920. Uitgave VWG-Gooi e.o. nr. 53.
- Lammertsma, D.R., F.J.J. Niewold, H.A.H. Jansman, H.P. Koelewijn, A.T. Kuiters 2008. Kansen voor de otter in de regio Nieuwkoopse Plassen – Reeuwijkse plassen – Krimpenerwaard. Een haalbaarheidsstudie. Rapport 1822. Alterra, Wageningen, Nederland.
- Landau, G. 1849. Die Geschichte der Jagd und der Falknerei in beide Hessen. Theodor Fischer, Kassel, Duitsland.
- Louwe Koijmans, L.P. 2012. Holland op zijn wildst? De Vera-hypothese getoetst aan de prehistorie. *De Levende Natuur* 113: 62-66.
- Martinet, J.F. 1778. Katechismus der natuur, deel 2. Allart, Amsterdam, Nederland.
- Metsu, I. & K. Van Den Berge 1987a. Inventaris van historische en recente verspreidingsgegevens van de otter *Lutra lutra* L. in Vlaanderen en aangrenzende gebieden. Rapport 1 over de otter in België / Vlaanderen. Nationale Campagne Bescherming Roofdieren, Gavere, België.
- Metsu, I. & K. Van Den Berge 1987b. De otter in Vlaanderen. Rapport 2: evolutie van het bestand van de otter *Lutra lutra* L. in Vlaanderen en aangrenzende gebieden. Nationale Campagne Bescherming Roofdieren, Gavere, België.
- Mol, D. & H. van der Plicht 2012. Fossiele otters uit het Noordzebekken dateren van ca. 9000 jaar geleden. *Straatgras* 24 (10): 3-5.
- Mulder, R.D. 1948. Honderd eeuwen jacht en visscherij en tien eeuwen jachtrecht in Drente. Drentsch Genootschap, Assen, Nederland.
- Mulier, W.J.H. 1900. Vischkeukerij en instandhouding van den vischstand. De Erven Loosjes, Haarlem, Nederland.
- Newton, I. 1998. Population limitation in birds. Academic press, London, VK.
- Niedermann, C. 1995. Das Jagdwesen am Hofe Herzog Philipps des Guten von Burgund. Proefschrift. Brussel, België.
- Nolet, B.A. & V. Martens 1989. De achteruitgang van de Otter in Nederland. *De Levende Natuur* 90: 34-37.
- Pasanen-Mortensen, M., B. Elmhagen, H. Lindén, R. Bergström, M. Wallgren, Y. van der Velde & S.A.O. Cousins 2017. The changing contribution of top-down and bottom-up limitation of mesopredators during 220 years of land use and climate change. *Journal of Animal Ecology* 86 (3): 566-576.
- Pasteur, J.D. 1796. Beknopte Natuurlijke Historie der Zoogende Dieren. Vol. 2. Honkoop en du Mortier, Leyden, Nederland.
- Pelzers, E., J.H. de Rijk & J.B.M. Thissen 1988. Zoogdieren in Limburg voor 1850. *Natuurhistorisch Maandblad* 77 (10): 166-172.
- Rick, T.C. & R. Lockwood 2013. Integrating paleobiology, archeology and history to inform biological conservation. *Conservation Biology* 27: 45-54.
- Schakel, M.W. 1982. Geschiedenis van de hoge en vrije heerlijkheden van Noordeloos en Overslingeland. Verenigingsraad van Noordeloos, Gorinchem, Nederland.
- Schlegel, H. 1862. De dieren van Nederland. Gewervelde dieren. Zoogdieren. Kruseman, Haarlem, Nederland.
- Seiche, K., D. Gerdeaux, R. Gwiazda, F. Lévai, P. Musil, O. Nemenonoks, T. Strod & D. Carss 2012. Cormorant-fisheries conflicts in Carp pond areas in Europe and Israel - an INTERCAFE overview. Cost Action 635 Final Report V. Centre for Ecology & Hydrology, VK.
- Swaen, A.E.H. 1948. Jacht-Bedryff, 1636. Naar het handschrift in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Brill, Leiden, Nederland.
- Szabo, P. 2010. Why history matters in ecology: an interdisciplinary perspective. *Environmental Conservation* 37: 380-387.
- van Bemmelen, A.A. 1864. Lijst der zoogdieren tot heden in den wilden staat in Nederland waargenomen. Bouwstoffen voor eene Fauna van Nederland 3: 228-254.
- van der Esch, J.M. 2004. Tussen bies en wilg. Over kooikers, otterjagers en biezensnijders in de oude Biesbosch. De Stroombaan, Papendrecht, Nederland.
- van de Water, J. 1729. Groot Placaatboek van Utrecht. Deel 2. Van Poolsum, Utrecht, Nederland.
- van Domselaer, T. 1664. Beschrijvinge van de tegenwoordige gelegentheydt van Aemstellandt. In: A. Montanus. Beschrijvinge der eerste inwoners van Aemstellandt. Amsterdam, Nederland.
- van Wijngaarden, A. & J. van de Peppel 1963. Rapport over de verspreiding van de otter, *Lutra lutra* (L.),

- in Nederland. RIVON, Bilthoven, Nederland. (*overzicht waarnemingen per gemeente*).
- van Wijngaarden, A. & J. van de Peppel 1964. De otter, *Lutra lutra* (L.), in Nederland. RIVON, Bilthoven, Nederland.
- van Wijngaarden, A. & J. van de Peppel 1970. De otter, *Lutra lutra* (L.), in Nederland. *Lutra* 12: 1-70.
- Veen, J. 1984. De verspreiding en enkele oecologische aspecten van de otter *Lutra lutra* in Nederland. *Lutra* 27: 25-35.
- Veen, J. & S. Broekhuizen 1992. Otter *Lutra lutra* (L., 1758). In: S. Broekhuizen, B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen. Atlas van de Nederlandse zoogdieren: 178-184. KNNV, Utrecht, Nederland.
- Walter, J. 1989. De otter in perspectief; een perspectief voor de otter: herstelplan leefgebieden otter. Ministerie van Landbouw en Visserij, Den Haag, Nederland.
- Wit, A. 1984. Vogels en andere dieren in vroeger jaren. Informatieblad stichting Historisch Niedorp, dec 1984: 5-7.
- Wouda, B. 1995. Ongediertebestrijding in de achttiende eeuw. Contactblad Historische Vereniging Barendrecht 62: 22-25.

Samenvatting

Midden 20^e eeuw is de verspreiding van de otter rond 1900 in kaart gebracht. Die geldt sindsdien als historische referentie. Met historisch onderzoek zijn veel meer gegevens over het historisch voorkomen van otters in Nederland gevonden. Wat dat betekent voor de historische referentie wordt in dit onderzoek gepresenteerd.

Voor de prehistorische periode geven botvondsten aan dat otters in Nederland verspreid over het land voorkwamen en door de mens bejaagd werden. Gegevens uit de historische periode tot 1700 geven een gelijk beeld. Vanaf begin 18de eeuw werd in veel gebieden de bestrijding van otters met premies gestimuleerd. De schaarse gegevens uit de 18^{de}

eeuw over vangstaantallen wijzen niet op een grote populatie.

Uit 1825-1826 en over de jaren 1849-1851 is de administratie van de premieverlening bewaard gebleven. Dit biedt een bijzonder goede bron. In kranten vanaf ongeveer 1850 zijn vele honderden gegevens over het voorkomen gevonden. Die gaan vooral over de bestrijding en bejaging van otters.

Op basis van deze bronnen kan het aantal otters in de periode 1700-1840 op maximaal 1000 otters worden geschat. In de periode daarna was het aantal waarschijnlijk niet hoger dan 300. De intensivering van de jacht is de belangrijkste verklaring voor deze terugval.

De verspreiding van otters over Nederland was dynamisch. Rond 1825 waren er veel otters in Noord- en Zuid-Holland. De kern van de populatie was midden 19de eeuw verschoven naar Gelderland en Groningen. Noord-Brabant en Limburg waren lang opvallend arm aan otters. Pas begin 20e eeuw werden ze er minder zeldzaam.

Deze historische referentie is er daarmee één van grote dynamiek, zowel in omvang als verspreiding van de populatie. Dat is het belangrijkste verschil met de historische referentie voor 1900 die midden 20e eeuw is gemaakt. Die gaf aan dat otters toen in vrijwel alle wateren van Nederland voorkwamen. Deze referentie werd opgesteld met weinig data en veel speculatie. Zo'n grote verspreiding over heel Nederland heeft de otter op enig moment in de afgelopen eeuwen waarschijnlijk niet gehad.

De nieuwe historische referentie geeft geen eenduidig beeld voor de toekomst van de otter. Eeuwenlang was bejaging en bestrijding de dominante factor. Wat er mogelijk wordt bij het ontbreken van die factor, is moeilijk te voorspellen.

Received: 16 September 2019

Accepted: 28 April 2020

Bijlage 1. Het voorkomen van otters per provincie

Groningen

De Groningse premiereregeling voor otters uit 1703 is één van de oudste voor Nederland. Over het voorkomen van otters in de 18de eeuw kan echter geen beeld worden gevormd. In de Groningse Schoolmeesterrapporten uit 1828 wordt in tien plaatsen van de 175 de aanwezigheid van otters genoemd.²¹ In drie daarvan was de otter zeldzaam. Ook de premiegegevens uit 1825-26 (tabel 3) wijzen op een beperkte populatie. Midden 19de eeuw was Groningen na Gelderland de provincie met de meeste vangsten. Krantenberichten uit de periode 1871-1910 wijzen op een wisselend maar meestal zeer klein aantal otters. Rond 1875 lijkt er ten westen van de stad Groningen een populatie te zijn geweest, maar elders waren het vooral zwervers.

Van 1902-1907 was er een premiereregeling van een vissersvereniging. Het aantal betaalde premies per jaar varieerde van 9 tot 48; gemiddeld waren het er 22.²² Van de gedode otters waarvoor een premie werd verleend, is in de krantenberichten maar een klein deel terug te vinden.²³ Het is mogelijk dat ook in naburige provincies gevangen otters werden ingeleverd voor deze premie.

Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) schetsen een ruimer historisch voorkomen van de otter in Groningen. Daarvan was in 1940 vrijwel niets over. Door beschermende maatregelen herstelde de populatie zich daarna. In het plassengebied op de grens van Groningen en Drenthe werd door hen rond

1960 een maximum populatie van 30 otters geschat.

Friesland

Vermeldingen over het voorkomen van otters in het waterrijke Friesland zijn er uit de 18de eeuw en de eerste helft van de 19de eeuw. Voor zover die gegevens iets over het aantal otters zeggen, wijzen ze op een beperkte populatie. Diverse krantenartikelen vanaf 1847 tot eind 19de eeuw vermelden dat otters zeldzaam zijn in Friesland. Uit enkele berichten blijkt dat er lokaal wel een flinke populatie moet zijn geweest zoals bij Dokkum rond 1875, in de Tjonger (Opsterland) rond 1883, bij Staveren rond 1897 en bij Drachten in de winter van 1906-1907.

Volgens Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) heeft Friesland binnen Noordwest-Europa een van de meest geschikte otterbiotopen. De historische gegevens over het voorkomen van otters wijzen er op dat otters daarvan niet profiteerden. Door uitroeijing waren er rond 1940 vrijwel geen otters over. De beschermende maatregelen die daarna werden ingevoerd, leidden tot groei van de populatie.

Drenthe

Voor Drenthe zijn er over een lange periode vangstgegevens beschikbaar. In de periode 1704-1790 werden jaarlijks een 15-tal volwassen otters en half zo veel jonge otters gedood. Uit de periode 1803-1808 is de vangst van twee otters bij Vries bekend (Mulder 1948). Tussen november 1825 en oktober 1826 werden in Drenthe elf otters gedood, in de periode 1849-1851 in totaal twee otters en in de periode 1871-1910 nog geen drie otters per jaar. Deze gegevens wijzen op een achteruitgang in de periode 1700-1840 en op zeldzaam voorkomen daarna. Krantenberichten uit de periode 1860-1895 wijzen op lokale populaties, zoals in 1875 in het Drostendiep en het Oranjekanaal. Bij latere berichten tot 1910 lijkt het meestal om zwervers te gaan. Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) geven voor de eerste helft van de 20^e eeuw veel meer bewoonde

²¹ Deze rapporten zijn op de website van het Groninger archief ontsloten

²² Provinciaal Verslag: 22 (1902); 9 (1903); 48 (1904); 30 (1905); 10 (1906); 13 (1907)

²³ De Enkhuizer courant 31-3-1907 gaat in op de discrepantie tussen het grote aantal premies en het algemene beeld van zeldzaamheid van de otter. De schrijver is behartiger van belangen van vissers; zijn verhaal daarmee niet neutraal

Een otter met een vis in de bek. Tekening van Anselmus Boëtius de Boodt uit omstreeks 1600. Rijksmuseum Amsterdam.

An otter with a fish in the mouth. Drawing of Anselmus Boëtius de Boodt from around 1600. Rijksmuseum Amsterdam.

gebieden aan. In de aan Groningen grenzende delen kwamen ze toen het meest voor.

Overijssel

In Overijssel was er vanaf 1707 een premieregeling en uit het eind van de 18de eeuw zijn er enkele vangsten bekend uit de Schipbeek (zie tabel 1 en 2). De gegevens uit de eerste helft van de 19de eeuw wijzen op populaties langs de IJssel, in de beken in het midden en oosten van de provincie en in de waterrijke gebieden in het westen, met name de Wieden. Kran-tenberichten uit de tweede helft van de 19de eeuw laten ook vooral vangsten in deze gebie-den zien. In 1892 werd voor Giethoorn de otterjacht bij vorst zelfs een bestaansmiddel genoemd.²⁴ Gegevens uit de eerste helft van de 20^e eeuw geven de aanwezigheid van otters

aan in alle genoemde gebieden (van Wijn-gaarden & van de Peppel 1970). Op landgoed Twickel bij Delden werd door de jachtopzie-ners van 1854 tot 1919 haast jaarlijks een otter gedood.²⁵

Gelderland

In Gelderland waren er in de 18de eeuw premie-regelingen in de meeste gebiedsdelen. In 1778 gaf Martinet (p. 142) aan dat er in de IJssel bij Zutphen en andere wateren rond deze stad otters voorkomen. De gegevens uit deze peri-ode over verspreiding of aantal otters zijn echter fragmentarisch. In 1825 was de Gelderse otterpopulatie na die in Holland de grootste van Nederland. Door afname in de Hollandse populatie was Gelderland rond 1850 zelfs de

²⁴ Het nieuws van den dag 10-7-1892

²⁵ Arnheemsche courant 2-5-1874 (18 in 1854-1874); De Nederlandse Jager 1919: 259 (15 in 1895-1919)

Otter met een vis in zijn bek. Tekening met pen en penseel van Gerard ter Borch uit 1612. Rijksmuseum Amsterdam.

Otter with a fish in the mouth. Drawing with pen and brush by Gerard ter Borch from 1612. Rijksmuseum Amsterdam.

provincie met de grootste populatie (zie tabel 3). Afgaande op de gegevens in kranten kwamen er in de laatste decennia van de 19de eeuw flinke populaties voor, zoals die in de Linge in het uiterste westen van Gelderland, bij Putten en langs de IJssel. De natte delen van de Veluwe boden ook leefgebied. Daar wijzen eerder genoemde gegevens uit de 18de eeuw en gegevens van eind 19de eeuw rond Uddel op, naast veel opgaven uit de 20^e eeuw (van Wijngaarden & van de Peppel 1970).

Een opmerkelijk Gelders leefgebied waren de beken bij Barneveld. Uit 1826 is daar een vangst bekend en in december 1839 van zeven otters.²⁶ Tussen 1885 en 1900 werden hier volgens Van Wijngaarden & Van de Peppel (1963) zo'n 40 otters gevangen, waarvan 23

in 1889. De berichten in kranten suggereren inderdaad dat hier in de periode 1880 tot 1900 een flinke populatie was. Berichten uit 1900 en 1901 melden dat ze bij Barneveld zeldzaam waren geworden. Dat werd aan de intensieve vangst met uit Duitsland ingevoerde klemmen toegeschreven.²⁷

Utrecht

Utrecht kende vanaf 1709 een premieregeling, maar gegevens over het verlenen van premies zijn niet bekend. De gegevens uit de eerste helft van de 19de eeuw wijzen op een dalend aantal otters (tabel 3). Dat hangt samen met de decimering van de Hollandse populatie in deze periode. Over otters in het plessengebied aan de westgrens van de provincie zijn

²⁶ Voor 1839: NL-HaNA, Opperhoutvesterij, 2.04.30, inv.nr. 780

²⁷ De Eembode 3-11-1900; De Harderwijker 13-4-1901

er uit de tweede helft van de 19de eeuw opvallend weinig gegevens. Elders waren er in de tweede helft van de 19de eeuw vooral zwerwers. Concentratie van vangsten, zoals die rond 1895 bij Fort Ruigenhoek ten Noorden van de stad Utrecht kunnen op een populatie wijzen. Diverse andere Utrechtse vangsten werden ook bij fortten gedaan. Een bericht uit 1906 noemt die voorkeur van de otter in Utrecht voor fortgrachten en andere 'eenzame wateren'.²⁸ De oudste vermelding uit deze provincie, uit 1676 in de gracht van kasteel Amerongen, illustreert de continuïteit van die voorkeur (Buisman 2006, p. 47). Van Wijngaarden & Van de Peppel noemen het voorkomen van otters in de eerste decennia van de 20^e eeuw nog talrijk, terwijl Lam (1985) een sterke vermindering vanaf 1912 meldt.

Noord-Holland

Van de in 1825-1826 in Nederland gedode otters kwam haast de helft uit Noord-Holland. Van die omvangrijke populatie was midden 19de eeuw haast niets over (zie tabel 3). In enkele gebieden zijn otters daarna teruggekeerd. Ze kwamen er tijdelijk weer in flink aantal voor. Noord-Holland is daarmee de provincie met de grootste dynamiek in de otterpopulatie.

De premiegegevens van tabel 2 laten zien dat er vanaf 1736 tot eind 18de eeuw in de kop van Noord-Holland bij Niedorp een otterpopulatie was. Er werden zo'n drie otters per jaar gedood, waarvan de helft jonge dieren. De premiegegevens uit 1825-1826 wijzen op een flinke populatie otters in dit gebied. Die stond waarschijnlijk in verbinding met grote populaties iets zuidelijker (figuur 3). Na de inzinking van midden 19de eeuw wijzen berichten in kranten uit de tweede helft van de 19de eeuw weer op een flinke otterpopulatie. Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) vermelden hier voor begin 20e eeuw ook veel otters. Eind 19de en begin 20e eeuw moet dit één van de meest geïsoleerde otterpopulaties van Neder-

land zijn geweest.

De wateren in en rond Amsterdam vormden lang leefgebied voor otters. Vissers in Waterland vroegen in 1809 om geweren te mogen gebruiken voor de bestrijding van otters.²⁹ In 1814 of 1815 vroeg een inwoner van Amsterdam toestemming om otters te mogen vangen.³⁰ In 1825-1826 werden in plaatsen die nu onderdeel van de stad zijn of er tegen aan liggen een 20-tal otters voor premies ingeleverd.³¹

Bij het Naardermeer werden in 1825-1826 een 40-tal otters voor een premie aangemeld. Februari 1863 werden in het Naardermeer bij Muiden drie otters geschoten.³² Vissers uit de omgeving klaagden in 1885 over het grote aantal otters. Zij vermoedden dat die uit het kort tevoren drooggemaakte Naardermeer afkomstig waren.³³ Tussen 1911 en 1917 schoten leden van de familie Hoetmer er minstens 20 otters.³⁴ Van Wijngaarden & Van de Peppel (1963) noemen voor de periode van 1909 tot 1962 regelmatig vangsten en waarnemingen die op een beperkt aantal otters wijzen.

Ook in de plassen ten zuiden van het Naardermeer leefden veel otters. In januari 1826 werden in Kortenhoef voor 19 otters premies betaald. Dat is het hoogste aantal voor één plaats in zo'n korte periode. Diezelfde maand werden er in het nabijgelegen Ankeveen ook negen premies verleend. Dit wijst op een omvangrijke otterpopulatie in en om de Loosdrechtse plassen. De berichten in de kranten uit de tweede helft van de 19de eeuw geven

²⁹ NL-HaNA, 2.01.12, Binnenlandse Zaken 1796-1813, inv.nr. 890, p.25

³⁰ NL-HaNA, Opperhoutvesterij, 2.04.30, inv.nr. 1790

³¹ Amsterdam 7; Sloten 3; Sloterdijk 2; Ouderkerk 7.

³² Algemeen Handelsblad 25-2-1863

³³ Het nieuws van den dag 11-7-1885; AH 11-7-1885; De Tijd 13-7-1885 (uit het vorig jaar drooggemaakte N...); De standaard 13-7-1885

³⁴ Winter 1911/1912 7; 1914 3; 1916-1917 11 otters. Gooi- en Eemlander 24-1-1912; 28-1-1914; 28-2-1917; ook Weesper courant 28-1-1914

²⁸ De Telegraaf 23-2-1906

voor dit gebied regelmatig vangsten, maar zulke grote aantallen als rond 1826 zijn het er niet meer. Begin 20^e eeuw was hier mogelijk sprake van toename. Er werden toen vaker vangsten gemeld. Korte tijd later was er echter al weer een sterke afname van de stand.³⁵ Van Wijngaarden & Van de Peppel (1963) vermelden voor deze wateren alleen waarnemingen van na 1938.

Zuid-Holland

In Zuid-Holland waren enkele waterrijke gebieden belangrijk voor otters. Voor de Nieuwkoopse Plassen werd in 1708 in een keur op de visserij een premie op otters gesteld omdat 'door Otters veelmalen groote schade aan Vee en Vis worde toegebracht'. In 1826 werden in Nieuwkoop premies verleend. Uit de tweede helft van de 19de eeuw werden hier enkele vangsten gemeld. Een vangst van tien exemplaren in één week in 1878 is daarbij opvallend.³⁶ In de 20e eeuw was dit nog lang een goed leefgebied voor otters (van Wijngaarden & van de Peppel 1963). De meest succesrijke otterjager van Nederland woonde hier. Tussen ongeveer 1890 en 1940 ving hij 164 otters, maar een onbekend deel daarvan werd elders in Nederland gevangen.³⁷

In vergelijking met de Nieuwkoopse plassen geven waarnemingen uit de zuidelijker gelegen Reeuwijkse plassen en de westelijker gelegen Langerarse plassen, Braasemermeer en Kagerplassen een meer wisselend beeld. Het lijkt er op dat hier tijdelijk flinke populaties waren, maar dat er ook lang weinig otters waren. Voor de Reeuwijkse plassen zijn er bijvoorbeeld in kranten tot eind 19de eeuw weinig vermeldingen en waarnemingen uit de 20^e eeuw zijn ook opvallend schaars (van Wijngaarden & van de Peppel 1963).

Een op het eerste gezicht onverwachte plaats voor otters vormen de binnenduinen bij Den

Haag. Bij Loosduinen werd in 1826 een otter geschoten.³⁸ De premiegegevens over 1825-1826 laten het voorkomen zien in het aangrenzende gebied (Leiden, Rijswijk). Op landgoed Duinrell werden in 1835 of 1836 twee otters geschoten evenals in 1880.³⁹ In 1849 werden in Wateringen drie otters voor een premie aangemeld. In 1880 werden bij Waalsdorp in korte tijd twaalf otters gevangen⁴⁰ en op landgoed Oostduin in de periode tot 1886 zelfs 23.⁴¹ In 1889 werd bij Loosduinen een otter gedood.⁴² Deze vangsten bij Den Haag sluiten in het noorden aan op vangsten in de Kagerplassen en in het zuiden op vangsten in het Westland. Uit de periode 1913-1961 zijn er een vijftal waarnemingen van otters uit Den Haag, waarvan drie in stedelijk water (van Wijngaarden & van de Peppel 1963).

Uit de Alblasserwaard in het zuidoostelijke deel van Zuid-Holland zijn uit de periode 1763 tot 1767 een zevental vangsten uit Noordeloos bekend (tabel 2). In deze omgeving kwamen in 1825-1826 otters voor (figuur 4). In de tweede helft van de 19de eeuw zijn er ook veel ottermeldingen, zowel langs de Merwede (Gorinchem, Hardinxveld, Kinderdijk), de Lek (Langerak, Ameide, Groot Ammers) als bij kleinere wateren (Hoogblokland, Giesenburg, Brandwijk, Meerkerk).

Voor de inpolderingen in de 19de eeuw lag tussen Gouda en Rotterdam een groot plasengebied. Die werd beroemd om de rijkdom aan moerasvogels. In de periode 1798-1809 werden daar premies voor otters verleend (tabel 2). De burgermeester van Schiedam verzocht in 1809 toestemming om iemand

³⁸ NL-HaNA, Collof d' Escury, 1.10.21, inv.nr. 216

³⁹ Allen in augustus, NL-HaNA, Zuilen van Nijvelt, 2.21.180, inv.nr. 143

⁴⁰ Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbosche courant 24-6-1880

⁴¹ Rotterdamsch nieuwsblad 15-6-1885; Leidsche courant 8-6-1885; Zierikzeesche courant 17-6-1885

⁴² Amersfoortsche courant 28-10-1889, zie ook Vliegend blaadje 6-10-1888

³⁵ De Gooi- en Eemlander 18-1-1911

³⁶ Delftsche courant 25-12-1878

³⁷ Algemeen Dagblad 1-2-2017; Brouwer 1941 schrijft ook over deze otterjager

met een hond en een speer otters te laten vangen langs de (Nieuwe) Maas tussen Schiedam en Vlaardingen.⁴³ In 1825-1826 werden in dit deel van Zuid-Holland in ruim een jaar 28 otters gevangen.

Voor de Zuid-Hollandse eilanden is er uit de premiereregelingen tot 1852 alleen een aanwijzing over het voorkomen van otters in Middelharnis in 1851. Vanaf 1878 zijn er voor Voorne-Putten en vanaf 1888 voor Goeree Overflakkee vermeldingen van otters. Daarbij is vaak nadrukkelijk aangetekend dat de soort er eerder zeldzaam was of onbekend.⁴⁴ Rond 1900 was er een sterke toename in de vangsten, vooral op Voorne Putten. Van de vangsten uit Zuid-Holland werd toen zelfs het merendeel hier gedaan. Opvallend is het grote aantal vangsten in bewoond gebied, zoals in Brielle en Rockanje. Op basis van deze gegevens is het mogelijk dat deze eilanden alleen in de decennia rond 1900 door otters werden bewoond.

De gegevens uit 1825 en 1826 geven aan dat zowel aan de Hollandse als de Brabantse zijde van de Biesbosch veel otters voor een premie werden aangemeld. De gegevens van midden 19de eeuw en later wijzen juist op een beperkt aantal otters. Vangsten in 1895 en 1899 werden als 'buitenkansje' en 'iets zeldzaams' bestempeld.⁴⁵ Mogelijk was dat het begin van een toename. Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) kenden uit de Biesbosch geen oude vermeldingen over otters. Zij speculeerden dat het gebied door de getijdewerking geen geschikt leefgebied was. Uit een andere bron blijkt dat er hier vanaf vóór 1900 tot ongeveer 1940 een flinke otterpopulatie was. Een otterjager ving er negen tot twaalf otters per winter en hij was niet de enige die otters doodde. In de Dordtse Biesbosch waren er toen meer dan in de Bra-

bantse Biesbosch (van der Esch 2004). Van deze gegevens uit *oral history* is de betrouwbaarheid echter moeilijk te beoordelen.

Zeeland

In 1710 werd op Walcheren een premieregeling voor otters ingevoerd met als argument dat het gebied 'vergeven is van de otters'. De premiegegevens van 1750-1811 wijzen op een jaarlijkse vangst van zo'n zes dieren. In 1784 werd voor het uitzonderlijk hoge aantal van 27 otters een premie betaald. Uit 1826 is alleen een vangst bij Oostkapelle bekend. In 1870 werd de otter in Walcheren in vergelijking met vroeger zeer zeldzaam genoemd (de Klerk 2014). Dat beeld geven ook de eerste berichten in kranten, zoals die in 1875.⁴⁶ Eind 19de en begin 20^e eeuw kwamen otters verspreid over Walcheren voor, met een voorkeur voor buitenplaatsen zoals die in de Manteling. Deze periode met meer otters duurde niet lang. Na 1918 zijn er volgens De Klerk (2014) geen vangsten meer bekend, maar andere bronnen wijzen er op dat er toen nog wel zo nu en dan otters waren.⁴⁷

Uit andere delen van Zeeland zijn voor de periode tot de Franse tijd geen gegevens over otters bekend. De vangsten in 1826 en 1849-1851 kwamen vrijwel allemaal uit Zeeuws Vlaanderen, wat op invloed van de Vlaamse populatie wijst. In de tweede helft van de 19de eeuw werden otters verspreid over de hele provincie gevangen. Bij de vangst wordt wel vaak vermeld dat de soort er eerder niet bekend was. Vanaf 1884 was er plotseling een toename in vangsten. Mede gezien de opmerkingen bij de berichten daarover ging het om een reële toename. Het moeten grotendeels zwervende exemplaren zijn geweest. De vangsten van dieren met jongen lijken pogingen tot vestiging van een populatie. Voorbeelden daarvan zijn vangsten op Tholen rond 1890 en 1900, bij Wilhelminadorp (ten noorden van

⁴³ NL-HaNA, Collectie Van Schinne, 1.10.75.01, inv. nr. 142; dit lijkt zelfde vergunning als die Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) vermelden uit familie-archief Rombach

⁴⁴ Maas- en Scheldeboode 2-3 en 8-6-1888; 9-1-1891

⁴⁵ Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbosche courant 14-3-1895 en 11-3-1899

⁴⁶ Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbosche courant 6-4-1875

⁴⁷ Zie bv www.waarneming.nl 1953

Goes) en op Schouwen-Duiveland rond 1890 en in de Zak van Zuid-Beveland rond 1910.⁴⁸ Vanaf circa 1920 kwamen in Zeeland otters haast alleen voor in Zeeuws Vlaanderen.⁴⁹ Die populatie heeft tot circa 1960 bestaan (Lammertsma et al. 2008, p. 35).

Een deel van de Zeeuwse otters werd in zout water gevangen. In 1900 wordt zo'n in zeewater gevangen otter 'zeeotter' genoemd.⁵⁰ Ook in Zeeland waren er opvallend veel vangsten in kleine kunstmatige wateren, zoals vijvers van landgoederen, bij boerderijen en in de vate (vijver in de dorpskern).

Noord-Brabant

Voor Noord-Brabant zijn er tot de Franse tijd weinig waarnemingen. Uit Breda is een botvondst uit de periode 1525-1540 bekend.⁵¹ Verder is er de eerder genoemde vermelding uit 1724 uit Eindhoven over beschermende maatregelen tegen otters. Een boedel in Vlierden uit 1812 omvatte twee ottervallen (Beijers & Koolen 1996).

Gegevens vanaf begin 19de eeuw wijzen op voorkomen in het westen van de provincie. In kranten zijn pas vanaf 1864 berichten over vangsten opgenomen. Daar wordt tot ca. 1900 vaak bij vermeld dat de soort er eerder niet bekend was. Afgaande op de vangstplaatsen kunnen het zwervers uit Holland, Gelderland en Vlaanderen zijn geweest. Later werden op enkele plaatsen ook nesten gevonden en was er wel een flinke populatie. De vangst van 33 otters in 1883-1884 in de Dommel bij Nuenen is daarvan een opvallend begin.⁵² In latere jaren werden vooral zuidelijker in de Dommel, bij Valkenswaard, regelmatig otters gevan-

gen.⁵³ In de periode 1900-1905 werden een 60-tal otters gevangen in de (Grote en Kleine) Beerze bij Middelbeers.⁵⁴ De gegevens wijzen er op dat deze populaties slechts kort konden floreren. Gedurende het grootste deel van de afgelopen eeuwen was de otter zeldzaam in het grootste deel van de provincie.

Limburg

Een botvondst uit Roermond is de enige aanwijzing over het voorkomen van otters in Limburg in de periode tot de Franse tijd. Deze vondst is tussen 1250-1500 gedateerd.⁵⁵ Een vijftal vangsten in Zuid-Limburg in de periode 1825-1828 kan op voorkomen in de Maas of de Geul wijzen (Pelzers et al. 1988). Bij de vermeldingen vanaf midden 19de eeuw lijkt het om zwervers te gaan. In de Roer (bij Sint Odiliënberg), de Geul en de Jeker (bij Maastricht) en Swalm of Maas (bij Swalmen) kan korte tijd wel een kleine populatie zijn geweest. In de Jeker was die er tot begin 20^e eeuw. Bij de waarnemingen uit de 20^e eeuw voor Roer en Geul lijkt het om zwervers te gaan (van Wijngaarden & van de Peppel 1963). Deze gegevens wijzen er op dat Limburg de meest otterarme provincie was. Dit beeld wijkt sterk af van wat Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) schetsen.

De schaarste aan ottermeldingen in de provincies Limburg en Noord-Brabant tot eind 19de eeuw is opmerkelijk. De premieverlening in het naburige Vlaanderen wijst er voor het laatste decennium van de 19de eeuw juist op veel otters. In de periode 1889-1895 werden in plaatsen dicht bij de Nederlandse grens grote

⁴⁸ Zie krantenberichten in bijlage 2

⁴⁹ Alle Zeeuwse otterschedels in de collectie van Naturalis van na 1920 komen uit Zeeuws Vlaanderen

⁵⁰ Nieuwsblad voor Zeeuwsch-Vlaanderen 31-3-1900

⁵¹ BoneInfo clusternr. 2147

⁵² Het nieuws van den dag 15-2-1884: Tilburgsche courant 17-2-1884

⁵³ De Peel- en Kempenbode 15-11-1902; De Zuid-Willemsvaart 10-1-1903; De Tijd 20-11-1903; De Peel- en Kempenbode 10-2; 24-2; 26-3; 26-11-1904

⁵⁴ Melding vangst van 56 otters in 1902-1905 bij Middelbeers (Provinciale Noordbrabantse en 's Hertogenbosche courant 18-3-1905) heeft mogelijk overlap met vangst 13 otters in 1903 bij Oirschot (De Echo 14-10-1903)

⁵⁵ BoneInfo clusternr. 1749

aantallen otters gevangen.⁵⁶ De opmerkelijke toename van vangsten in Noord-Brabant en Zeeland vanaf ongeveer 1883 kan een gevolg zijn geweest van zwervende Vlaamse otters. Dat wijst er dan wel op dat otters in Vlaanderen in de periode daarvoor minder voorkwamen.

⁵⁶ Desmet 1982 vermeldt voor Bree, Pelt, Molenbeersel elk 25 otters. Deze plaatsen liggen maar een paar kilometer van de grens. Zie ook Metsu & Van Den Berge 1987